TURAKULOV BURI NORBOYEVICH

BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARDA EKOPSIXOLOGIK MADANIYATNI SHAKLLANTIRISHNING PEDAGOGIK VA PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
MAKTABGACHA VA MAKTAB TA’LIMI VAZIRLIGI
CHIRCHIQ DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI

-15710/42-

TURAKULOV BURI NORBOYEVICH

BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARDA EKOPSIXOLOGIK MUHITNI SHAKLLANTIRISHNING PEDAGOGIK VA PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

MONOGRAFIYA

Olmaliq kitob business

Toshkent-2026

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
MAKTABGACHA VA MAKTAB TA‘LIMI VAZIRLIGI
CHIRCHIQ DAVLAT PEDAGOGIKA
UNIVERSITETI
AXBOROT RESURS MARKAZI

UO'K 37.015.3;159.9
KBK 74;88.4
T-26
Turakulov B.N. Bo'lajak o'qituvchilarda ekopsixologik muhitni shakllantirishning pedagogik va psixologik xususiyatlari. Monografiya. -T.: "Olmaliq kitob business", 2026. 88 b.

Ma'sul muharrir:
Usarov J.E – Pedagogika fanlari doktori., professor.

Taqrizchilar:
Samarova Sh.R. Chirchiq davlat pedagogika universiteti psi.f.n., dotsent.
Jabborov X.X. Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti, psixologiya fanlari doktori (DSc).

Mazkur monografiyada ta'lim jarayonining muvaffaqiyatini ta'minlovchi pedagogik va psixologik omillar tizimli ravishda tahlil qilingan, bo'lajak o'qutuvchi shaxsining ruhiy barqarorligini mustahkamlashda pedagog, psixolog, ota-ona hamda jamoatchilik o'rtasidagi ekopsixologiya faning mazmun mohiyatini yoritishda hamkorlikning o'rni chuqur yoritilgan. Muallif o'z tadqiqotida zamonaviy pedagogika va amaliy psixologiya yo'nalishlarida e'tirof etilgan ilmiy paradigmalarga tayangan holda, bo'lajak o'qituvchilarda ekologik muhitni pedagogik-psixologik sheriklikni rivojlantirishning klaster modeli asoslarini ishlab chiqqan. Oliy ta'lim massalarida tehsil olayotgan bo'lajak o'qituvchilarda ta'limi muvaffaqiyatini oshirish va talabalarning fanga bo'lgan munosabatini mustahkamlash jarayonida pedagogik va psixologik hamkorlikning funksional mexanizmlari, psixoprofilaktik yondashuvlar hamda ta'lim ishtirokchilari o'rtasidagi o'zaro munosabatlar tizimi kompleks tarzda tahlil etilgan.

Ushbu monografiya Chirchiq davlat pedagogika universitetining 27.02.2026 yildagi Ilmiy-texnik kengashida nashrga tavsiya etilgan.

ISBN 978-9910-14-106-5

© Turakulov B.N., 2026
© "Olmaliq kitob business", 2026

KIRISH

Zamonaviy ta'limning yangi tizimi va mazmunini shakllantirish uchun ilg'or texnologiyalarni hamda o'quv tarbiyaviy jarayonning didaktik ta'minotini yaratish, ta'lim mazmunini inovatsion yondashuvlar asosida tashkil etish lozim. Bu muhim vazifani amalga oshirish uchun bo'lajak o'qituvchilarni ta'lim jarayonining samaradorligini oshirish uchun puxta tayyorlash oliy ta'limning muhim vazifalaridan biridir. Mamlakatimizda yoshlar tarbiyasi, ularning har tomonlama rivojlanishi, intellektual jihatdan salohiyatli bo'lishi, vazifalariga davlat siyosatidagi muhim masalalar sifatida qaralib kelinmoqda. Shu o'rinda allomaning ilmiy merosini tadqiq etish hamda ular mazmunidagi ma'rifatparvarlik qarashlaridan yoshlar tarbiyasida samarali foydalanish muhim ahamiyat kasb etmoqda.Bo'lajak o'qituvchilarning ekopsoxologik kompetentligini takomillashtirishga oid qarashlar yoshlarda ekopsoxologik kompetentligini rivojlantirish salmoqli o'rin egallaydi. Shu sababli o'qituvchilarning ekopsoxologik kompetentligini rivojlantirish dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Dunyo ijtimoiy hamjamiyatida ma'lumki, iqlim o'zgarishi ekologik vaziyat tobora keskinlashib bormoqda. Atrof-muhitning ifloslanishi, ozon qatlamining buzilishi, turli xil tabiiy va texnogen ofatlar insonning jismoniy salomatligiga ham, ruhiy holatiga ham ta'sir qiladi. Urbanizatsiyaning jadal sur'atlari, texnologik taraqqiyotning rivojlanishi, ommaviy axborot vositalari va internet inson ruhiyatini qurilgan muhitning salbiy ta'siridan himoya qilish zaruratini tug'dirdi. Odamlarning psixologik yordamga bo'lgan ehtiyojlari zudlik bilan ijtimoiy, kasbiy, shaxsiy ahamiyatga ega muammolarni hal qilishga qodir psixologlarni tayyorlashni talab qiladi, ularning kelib chiqishi ko'pincha insonning atrof-muhit bilan o'zaro munosabatlarining o'ziga xos xususiyatlari qayd etilgan. Shubhasiz, jahonda zamonaviy ta'limda bo'lajak o'qituvchilarning ekopsixologiya ongini rivojlantirishning psixologik-akmeologik usullarini ilmiy tushunish va o'quv jarayoning ob'ektiv va sub'ektiv omillari, ekopsixologiyaning maqsadli psixologik-

modelini rivojlashtirish hamda ijtimoiy-madaniy va akmeologik yondashuvlar asosida bo'lajak o'qituvchilarning ekopsoxologik kompetentligini takomillashtirishni tayyorlash, xususan, uning ekologik ongini rivojlantirish faqat o'qitishning an'anaviy va axborot va ta'lim usullari bilan cheklanib qolmasligi va ta'limning faol usullaridan foydalanish o'amda o'qitishning an'anaviy va innovatsion usullaridan foydalangan holda shaxsning ekologik ongini diagnostika qilish, tuzatish va rivojlantirishning tegishli usullarini ishlab chiqish va muammolar majmuasini hal qilish uchun kadrlarni maqsadli tayyorlash, shuningdek, ushbu turdagi o'qitish amalga oshiriladigan ta'lim muassasalarining samarali faoliyatini tashkil etishning ekopedagogik modelini takomillashtirish hamda ijtimoiy-madaniy va akmeologik yondashuvlar asosida boshlang'ich sinf o'qituvchilarning ekopsoxologik kompetentligini takomillashtirishshning modulli ta'lim mexanizimini ishlab chiqish alohida zaruriyat kasb etadi.[5]

Bugungi kunda o'quvchi yoshlarning ekologik tafakkuri, ularning dunyoqarashi, xatti-harakati, ekologik madaniyatini shakllantirishda kreativ yondashuv muhim pedagogik muammo sifatida ko'plab olimlarning ilmiy tadqiqot ishlarida o'z aksini topgan. Jumladan, ekologik ta'lim-tarbiya, kreativlik ularning maqsad va vazifalari, mazmuni, shakl va metodlari bilan Sh.Avezov, A.N.Zaxlebniy, I.D.Zverev, N.Sh.Bozorova, P.U.Berdanova, G.Komilova, E.O.Turdiqulov, A.Yu.Kuchkinov, N.J.Isaqulova, M.G.Nishonboyeva, D.M.Maxmudova, X.B.Norbo'tayev, O.Musurmonova lar shug'ullanishgan. Ekologik ta'limning ijtimoiy, tabiiy-falsafiy jihatlari bilan B.Ziyomuxamedov, G.N.Ibragimova, S.Mamashakirov, X.M.Mamatova, G.Z.Abdullayeva, G.A.Sultonova lar o'rganganlar. Shuningdek, ekologiya va atrof-muhit muhofazasining ba'zi ilmiy masalalari bilan Ye.B.Aydarov, Yu.G'.Mahmudov, P.S.Sultonov, X.S.Xushvaqtova, E.B.Qodirov va boshqalar shug'ullanganlar. Shuningdek, R.A.Mavlonova,

[5]Abdurasulov J. (2024). HARBIY PEDAGOGIKANING BOSHQA FANLAR BILAN ALOQASI. Молодые ученые, 2(6), 48–52. извлечено от https://inacademy.uz/index.php/yo/article/view/28164

N.Ashurova, M.B.Rahimqulova, M.Rahmatullayeva, F.I.Ochilov, Sh.M.Mirzaxmedova, G.N.Najmiddinova lar boshlang'ich ta'limda ekologik ta'lim-tarbiya berishni tahlil qilganlar.[6]

Mustaqil davlatlar hamdo'stligi (MDH) olimlari psixologik-pedagogik ilmiy tadqiqotlarda ijtimoyi jamiyatda ekologik ta'lim-tarbiyani shakllantirishga turli yondashuvlar borasida L.S.Astafeva, P.I.Agalarova, V.N.Kozlenko, [7]M.Yu.Gildenkov, S.D.Deryabo, Yu.S.Kamishnikova, A.M.Ryabov, I.I.Fazilyaznova, G.A.Yagodin, V.I.Vernadskiy, M.M.Kashapova, T.G.Kiselevoy, T.V.Ogorodovoy lar ishlarida takidlab o'tilgan. Jumladan ekologiyaning psixologik masalalari bo'yicha N. N. Moiseev, T. V. Ilyasova, L. V. Tarasov ; psixologik G.V. Akopov, V.I. Danilchuk, V.I. Panov, Sh.R. Xisambeev, A. Yasvin pedagogik A.V. Gagarin, A.V. Ivashchenko ; g'oyaviy-aksiologik Z.I.Vasileva, Yu.G.Panyukova, A.V.Kiryakova; metodikasi bilan A.N.Zaxlebny, I.D.Zverev, A.I.Savenkova, V.M.Allaxverdov, G.V.Akopov, B.G.Ananev, V.P.Zinchenko , A.G.Asmolov, A.N.Leontьev, V.N.Myasiyev, Yu.M.Orlov, S.L.Rubinshteyn, D.B.Elkonin , V.M.Bexterev, L.S.Vigotskiy, Ye.I.Isaev, V.A.Ganzen, A.A.Gostev, S.V.Manikova, V.I.Slobodchikov, I.V.Tugushev, S.V.Alekseev, A.I.Arnolьdov, N.F.Vinokurova, S.N.Glazachev, V.I.Danilchuk, A.N.Zaxlebny, I.D.Zverev, L.S.Zorilova, V.V.Nikolina, B.M.Sapunov, A.O.Proxorov, R.V.Stepanets, V.A.Yasvin , lar tadqiqot ishlarida ekologik ong va ekotsentrik ekologik ong "Psixologiyada ekologik ong","Ekopsixologik diagnostika salomatlik predmeti", "Ekologik ta'lim-tarbiyaning ayrim gumanistik aspektlari", "Ekopsixologik yondashuv, ekologiyaga psixologik yo'nalish", "Ekologik psixologiya" "Ekologik ong diagnostikasi"[8] kabi yo'nalishlarda

[6]Tovbayev, G. Z. (2022). GLOBAL EKOLOGIK MUAMMONI HAL QILISH YO'LLARI. Экономика и социум, (5-2 (92)), 279-283.

[7]Duxonina E. A., USOVA N. V. Dizayn faoliyati asoslarini o'zlashtirish jarayonida o'quvchilarning ekologik madaniyatini shakllantirish // 21-asrda fan va ta'lim integratsiyasi: Psixologiya, pedagogika, defektologiya.

[8]Zalesskaya Yu.I. Shaxsning ekologik madaniyatini shakllantirish jarayonini boshqarish // Yuravanna yadukatsi. - 2008 yil - 4-son.

ilmiy-tadqiqot ishlari olib borishgan. Ekologik ong fenomenini o'rganayotgan psixologlarning nuqtai nazaridan tashqari, ekologik va kasbiy tayyorgarlikni integratsiya qilish muammosi saqlanib qolmoqda; ekologik va kasbiy tayyorgarlikni integratsiya qilish muammosi bilan bog'liq bir qator tushunchalarni tushunishda noaniqlik va noaniqlikni bartaraf etish muhim ko'rinadi. Ekopsixologik ongni shakllantirish va uning tarkibiy qismlari. Psixologik-pedagogik fan va amaliyotda ushbu muammoning manbai ekologik va kasbiy tayyorgarlik o'rtasidagi ma'lum bir nomuvofiqlikdir.[9]

Rivojlangan xorijiy davlatlarda ekologiya va kreativ yondashuv asoslarini o'rganish bo'yicha D.Coste, B.North, J.Trim, U.A. Solomon, R.Harding, C.S.Haugen, Hsing Yun, T.M.Amabile, R.A.Beghetto, D.Fisher, J.P.Guilford, R.Sternberg, E.P.Torrance, J.C.Kaufman va boshqalar tadqiqot ishlari olib borganlar. Psixologik tadqiqotlarda ong muammosi xorijiy olimlardan Ajzen, V. Vundt, M.Fishbein lar va boshqalar tadqiqot ishlari olib borganlar. Ekologik ong fenomenini o'rganayotgan psixologlarning nuqtai nazaridan tashqari, ekologik va kasbiy tayyorgarlikni integratsiya qilish muammosi saqlanib qolmoqda; ekologik va kasbiy tayyorgarlikni integratsiya qilish muammosi bilan bog'liq bir qator tushunchalarni tushunishda noaniqlik va noaniqlikni bartaraf etish muhim ko'rinadi. Ekopsixologik ongni shakllantirish va uning tarkibiy qismlari. Psixologik-pedagogik fan va amaliyotda ushbu muammoning manbai ekologik va kasbiy tayyorgarlik o'rtasidagi ma'lum bir nomuvofiqlikdir. Nazariy tahlil shuni ko'rsatdiki, bo'lajak o'qituvchilarda ekopsixologik ongni shakllantirish uchun ekologik va kasbiy tayyorgarlikni integratsiyalash jarayoni bir qator qarama-qarshiliklarning mavjudligi bilan zarurdir:

- ekopsixologik xabardorlikka bo'lgan ehtiyoj va an'anaviy o'qitish dasturlarida bunday ta'limning yo'qligi o'rtasidagi ziddiyat.

[9]Abdurasulov J., & Pardabayeva , M. (2024). MUSOBAQADAN OLDIN SPORTCHILARNI PSIXOLOGIK TAYYORLASH. Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры, 4(6 Part 2), 73–76. извлечено от https://inacademy.uz/index.php/ejsspc/article/view/34717

- atrof-muhit muammolarini tan olish va ularni hal qilish malakasining yetishmasligi o'rtasidagi qarama-qarshilik.

- jamiyatning ekologik jihatdan savodli fuqarolarga bo'lgan talabi va ta'lim tizimining an'anaviy fanlarga ye'tibor qaratilishi o'rtasidagi ziddiyat.

- jamiyatda yuzaga keladigan global ekologik inqirozni bartaraf yetish strategiyasi va talabalarning ekopsixologik ongini shakllantirish uchun psixologik va pedagogik asoslarning yetishmasligi;

Bo'lajak o'qituvchilarda ekopsixologik tayyorgarlik zarurati va ekologik integratsiyaning kontseptual modelining yo'qligi va o'quv jarayonida ekologik ongini rivojlantirish zarurati mavjud.

Ilmiy bilimlardagi bu bo'shliqni to'ldirish zarurati, shuningdek, ushbu qarama-qarshiliklarni hal qilish yo'llarini topish istagi tadqiqot muammosini aniqladi. Nazariy jihatdan, bu universitet talabalarining ekopsixologik ongini shakllantirish va ekota'limi integratsiyasining kontseptual modelini ishlab chiqish muammosi, shu jumladan: kognitiv, hissiy-qiymat, motivatsion-yo'nalish, konativ; Amaliy ma'noda, bu ekopsixologik ongni shakllantirish uchun sharoitlarni aniqlash va psixologik-pedagogik dasturni ishlab chiqish zarur. [10]

ahamiyatga ega yosh bosqichi.[11]

[10]Umaraliyeva, D. (2024). O'ZBEKISTON KONSTITUTSIYASI VA YOSHLARNING HUQUQLARI. Бюллетень педагогов нового Узбекистана, 2(10), 16–20. извлечено от https://in-academy.uz/index.php/yopa/article/view/40527

[11]Kalmykov A. A. ekologik psixologiyaga kirish. Ma'ruzalar kursi. M.; Nashr. MNEPU, 1999, 128 s.